

Siðanefnd Sálfræðingafélags Íslands:

Hlutverk nefndarinnar og erindi til hennar á árunum 1995-2022

María K. Jónsdóttir
Háskólinn í Reykjavík og Landspítali – sálfræðipjónusta

Ingibjörg Markúsdóttir
Barna- og fjölskyldustofa

Guðrún Oddsdóttir
Barnasálfræðistofan ehf.

Hörður Þorgilsson
Betri Liðan – Sálfræðipjónusta

Matthías Matthíasson
Heilsugæsla höfuðborgarsvæðisins

Hér er gefið yfirlit yfir kvartanir sem bárust siðanefnd SÍ (SSÍ) árin 1995 – 2022. Alls bárust 81 tæk erindi vegna hugsanlegs brots félaga í SÍ á siðareglum (kvensálfræðingar = 50,6% og karlar = 49,4%). Árlega var heildarfjöldi mála til SSÍ á bilinu 0 – 8 og vörðuðu 83,7% þeirra sálfræðinga á höfuðborgarsvæðinu. Meirihluti (72%) varðaði sjálfstætt starfandi sálfræðinga. Flest erindi komu frá skjólstæðingum eða foreldrum þeirra (30,4%), foreldrum í umgengnis- og forræðisdeilum (29,3%) svo og sálfræðingum eða öðrum fagfólki (25%). SSÍ felldi úrskurð í 42 af 81 málum á árunum 1995-2022. Niðurstaða var að siðareglur hefðu verið brotnar í 71,4% tilfella (n=30). Brotin voru talin minniháttar í 43,4% tilvika, alvarleg í 46,7% tilvika og mjög alvarleg, þannig að vísa þurfti málum til landlæknis og/eða lögreglu, í 10% tilvika. Fimmtán erindi (18,5%) komu aldrei til afgreiðslu af ýmsum ástæðum (t.d. dregin til baka, gögn bárust ekki), 22 (27%) voru felld niður að lokinni skoðun og einu var vísað beint til lögreglu. Eitt mál biður afgreiðslu. Fjöldi erinda á hverja 100 sálfræðinga virðist svipaður og getið er um í nýlegri rannsókn í Ástralíu þar sem hlutfallið var 1,4/100 (Walton o.fl., 2020) á móti 1,18 í gögnum SSÍ (meðaltal 2010 – 2021). Miðað við fjölda sálfræðinga í Norska sálfræðingafélaginu, sem eru um 10 þúsund, berast að jafnaði fleiri erindi til SSÍ. Fjöldi erinda virðist ekki hafa aukist umfram fjölgun félagsmanna í SÍ. Meiri upplýsingar vantar til að svara af hverju hlutfallslega fleiri kvartanir beinast að karlkynssálfræðingum þrátt fyrir að þeir séu færri en konur í SÍ.

Efnisorð: Siðanefnd SÍ, siðavandi, siðareglur, brot á siðareglum, erindi til siðanefndar.

Sálfræðingum í Sálfræðingafélagi Íslands (SÍ) ber að starfa samkvæmt samnorrænum siðareglum og hefur svo verið síðan árið 1998 þegar þær siðareglur voru samþykktar á framhaldsaðalfundi félagsins. Eitt af hlutverkum SÍ er, eins og segir í 2. grein laga félagsins, að „*stuðla að því að félagsmenn uppfylli fyllstu kröfur að því er varðar menntun og siðgæði samkvæmt siðareglum SÍ.*“ (Sálfræðingafélag Íslands, e.d. - a). Í 3. grein laganna er þess getið að félagsmönnum beri að fara að siðareglum og í 5. grein kemur fram að félagsmaður geti ekki sagt sig úr félaginu á meðan siðanefnd SÍ (SSÍ) fjallar um mál honum

María K. Jónsdóttir og Ingibjörg Markúsdóttir deila sæti fyrsta höfundar (joint first author). Aðrir höfundar eru í stafrófsröð. Allir höfundar eru fulltrúar í siðanefnd SÍ. María er prófessor í sálfræði við Háskólann í Reykjavík og sérfræðingur í klínískri taugasálfræði. Ingibjörg er sérfræðingur í klínískri barnasálfræði og teymisstjóri í fjölkerfameðferð (MST) hjá Barna- og fjölskyldustofu (BOFS). Ingibjörg hefur verið formaður siðanefndar SÍ frá 2019. Guðrún Oddsdóttir er sjálfstætt starfandi sérfræðingur í klínískri barnasálfræði. Hörður Þorgilsson er sjálfstætt starfandi sérfræðingur í klínískri sálfræði. Matthías Matthíasson er sálfræðingur í Geðheilsuteymi fangelsa hjá HH og sjálfstætt starfandi sálfræðingur. Fyrirspurnum um greinina skal beina til Mariu K. Jónsdóttur, Sálfræðideild HR, Menntavegi 1, 102 Reykjavík. Netfang: mariakj@ru.is.

viðkomandi. Þessar greinar sýna glögg mikilvægi siðareglna og þær ríku kvaðir sem eru lagðar á herðar sálfræðinga um að hlíta þeim.

Saga SSÍ er fremur sundurlaus framan af og tiltölulega lítið um hana að finna í elstu fundargerðarbókum SÍ sem varðveittar eru á Þjóðskjalasafni Íslands. Í fundargerð 16. fundar SÍ þann 26. apríl 1955 er tveggja fastanefnda félagsins getið, taxtanefnd og orðtökunefnd. Siðanefnd virðist ekki hafa verið til á þessum tíma en hinsvegar segir: „*Formaður áminnti félaga að gæta höfs og háttvísi í opinberum deilum.*“ Tæpum tveimur árum síðar, eða þann 22. febrúar 1957 er ítrekað að ámælisvert sé „... að gæta ekki höfs í málflutningi á opinberum vettvangi, eða hafa þar í frammi sjálfshól, hótmyndni, áreitni og annað það er rýrt gæti álit einstakra félagsmanna og sálfræðingastéttarinnar í heild.“ Í þessari fundargerð er engin launung að hvaða sálfræðingi athugasemdin beindist, enda hafði siðanefnd, sem starfaði óháð stjórn og almennum félagsfundum líkt og nú er, enn ekki verið komið á fót. Ekki var rætt um að viðkomandi sálfræðingur hafi brotið siðareglur. Í lögum SÍ, sem samþykkt voru á aðalfundi þann 5. júní 1968, er hlutverki félagsráðs gerð skil í 6. grein. Félagsráði, sem var ráðgefandi, var meðal annars ætlað að standa vörð um „*starfssiðgæði*“ félagsmanna og fleira „*sem snýr að tiltrú almennings gagnvart sálfræðivísindum.*“ Í 8. grein sömu laga segir að félagsmönnum beri að fara eftir „*lögum félagsins, reglugerðum og siðareglum.*“ Ennfremur segir að 2/3 atkvæðabærra félaga geti, á aðalfundi, vikið félagsmanni úr SÍ hafi hann „*gerzt sekur um vitaverð glöþ í starfi eða rýrt verulega álit sitt siðferðislega að dómi þeirra.*“ Tilgreint er að félagsmanni sé „*gefinn kostur á að skýra og verja mál sitt.*“ Einnig kemur fram að brottrekinn félagsmaður geti fengið inngöngu aftur að tveimur árum liðnum samþykki aðalfundur það. Þarna virðist því sem aðalfundur SÍ hafi gegnt hlutverki siðanefndar að einhverju leyti og því engrar nafnleyndar gætt. Lagagreinin um að aðalfundur geti ákvarðað brottvikningu var enn í lögum SÍ árið 1987 og 1988 (Sálfræðingafélag Íslands, 1987; Sálfræðingafélag Íslands, 1988)

þó orðalagið hafi verið mildað. Hvergi er þó að finna í fundargerðum eða fréttabréfum SÍ að gripið hafi verið til brottvikningar úr félaginu.

Það var ekki fyrr en á aðalfundi SÍ þann 15. júní 1976, sem á áætlun komst að búa til siðareglur fyrir íslenska sálfræðinga og engar skráðar heimildir fundust um siðareglur SÍ fyrir þann tíma. Á aðalfundi árið 1980 var stungið upp á að skipuð yrði „*3ja manna nefnd til að móta siðareglur SÍ.*“ Þetta var samþykkt einróma af þeim 12 félagsmönnum sem voru viðstaddir fundinn. Gylfi Ásmundsson, Arnór Hannibalsson og Grétar Marinósson voru kosnir í nefndina. Á aðalfundi árið 1981 voru síðan lögð fram drög að siðareglum, en þau drög fundust ekki í skjölum. Siðaregludrögin voru rædd á framhaldsaðalfundi sama ár og ýmsar tillögur settar fram um breytingar. Umfjöllun um þetta mun hafa birst í Fréttabréfi SÍ sem því miður tókst ekki að hafa upp á.¹ Ekki er ljóst hvenær þessar siðareglur voru endanlega samþykktar en skráðar siðareglur SÍ er fyrst að finna í Fréttabréfi SÍ frá 1984 (Sálfræðingafélag Íslands, 1984). Þetta eru ítarlegar siðareglur í 39 greinum.

Í lögum SÍ frá 1987 (Sálfræðingafélag Íslands, 1987) eru komin inn ákvæði um siðanefnd sem ætlað er að „*úrskurða um réttmæti sakargiftar*“ og enn kemur fram að aðalfundur hafi rétt til að „*úrskurða um refsingu og viðurlög.*“ Þessar greinar um siðanefnd eru óbreyttar í lögum SÍ frá 1988 (Sálfræðingafélag Íslands, 1988).

Fyrsta formlega kvörtunarmálið gegn félaga í SÍ virðist hafa verið árið 1982 og í fundargerð aðalfundar árið 1988 kemur fram að tvö mál hafi verið afgreidd af SSÍ það árið. Ekki eru aðrar upplýsingar um þessi mál né önnur fram til ársins 1995 en þá virðist SSÍ hafa farið að starfa með svipuðum hætti og nú. Þá varð siðanefnd óháð stjórn SÍ, ritaði eigin fundargerðir og bar alfarið ábyrgð á störfum sínum. Samkvæmt nágildandi lögum SÍ er hlutverk nefndarinnar tilgreint í 12. grein um nefndir og undirgreinin 12.5. Nánar er kveðið á um störf SSÍ í nýjustu vinnureglum siðanefndar sem samþykktar voru á aðalfundi SÍ í febrúar 2020 og finna má á heimasíðu SÍ (Sálfræðingafélag Íslands, e.d. - b). Stöðugt er

1 Fréttabréf SÍ frá árunum 1979 og 1980 (1. og 2. árgangur) fundust hvorki á almennum bókasöfnum né í varðveislusafni Þjóðarbókhliðu. Ef félagsmenn eiga þessi rit væri gaman að heyra frá þeim.

unnið að endurskoðun vinnureglna og sem dæmi má nefna að nú er ekki lengur talað um að senda inn kæru eins og áður var gert og þess í stað notuð hugtökin erindi eða kvörtun. Í lögum SÍ kemur fram að formaður siðanefndar beri faglega ábyrgð, en ekki fjárhagslega ábyrgð, á störfum SSÍ og er siðanefnd eina nefnd SÍ sem stjórn SÍ ber ekki faglega ábyrgð á. Í siðanefndinni starfa fimm sálfræðingar sem eru kosnir á aðalfundi. Kjörtímabil er fjögur ár og er nefndarmönnum óheimilt að gegna öðrum trúnaðarstörfum fyrir SÍ á þessum tíma. Í vinnureglunum segir auk þess að nefndarmenn skuli vera reyndir sálfræðingar og að einungis megi einn hverfa úr nefndinni í hvert sinn sem kosið er.

Hlutverk SSÍ er margþætt eins og kemur fram í 12. grein laga SÍ og vinnureglum nefndarinnar. Fyrst ber að nefna það hlutverk sem flestir tengja siðanefndum, eða það að „*taka við og fjalla um kvartanir um meint brot*“ sálfræðinga á siðareglum. En nefndin hefur ennfremur, samkvæmt lögum félagsins, ráðgefandi hlutverk gagnvart félagsmönnum og, eins og tilgreint er í vinnureglum nefndarinnar, skal hún efla siðferðisvitund félagsmanna. Það er gert með fræðslu, til dæmis á Sálfræðipingi og á siðareglunámskeiði, sem einkum nýútskrifaðir sálfræðingar hafa sótt. Siðareglunámskeið var haldið í fyrsta sinn árið 1993 og svo 1995, 1996, 1999 og 2003. Frá 2006 hefur námskeiðið verið haldið árlega og hafa um það bil 550 sálfræðingar sótt siðareglunámskeið SÍ. Ennfremur getur stjórn SÍ og almennir félagsmenn SÍ leitað ráðgjafar hjá SSÍ og nefndin heldur úti símaráðgjöf sem er talsvert mikið nýtt.

SSÍ fundar mánaðarlega yfir vetrartímann og tekur auk þess þátt í samstarfi við aðrar norrænar siðanefndir sálfræðinga sem stuðlar að betra innra starfi og veitir nefndinni faglegt aðhald. Samnorrænir fundir eru haldnir einu sinni á ári og þar er meðal annars hægt að leita ráða vegna mála og afgreiðslu þeirra auk þess sem fjallað er um efni sem tengjast siðferðilegri breytni í starfi, kynntar úttektir á afgreiðslum nefnda og vinnureglur norrænu nefndanna ræddar svo dæmi séu tekin. Á þessum vettvangi hefur einnig farið fram umræða um endurskoðun norrænu siðareglanna.

Eins og aðrar nefndir SÍ leggur SSÍ fram árs-skýrslu um starf sitt á aðalfundi ár hvert. Þar

kemur fram fjöldi og eðli innsendra kvartana liðins árs. Hinsvegar hefur aldrei verið gerð heildstæð úttekt á kvörtunum sem nefndinni hafa borist, eðli og lyktum mála, og breytingum á mála fjölda og eðli þeirra í árunna rás. Ekki er því vitað hversu algengar kvartanir eru, hvort þeim hefur fjölgað í hlutfalli við aukinn fjölda sálfræðinga, aukna umræðu um siðareglur og réttindi neytenda og breyttan starfsvettvang sálfræðinga.

Nýleg rannsókn frá Ástralíu (Walton o.fl., 2020) leiddi í ljós að líkur á kvörtunum gegn sálfræðingum væru almennt litlar, eða 1,4 á hverja 100 sálfræðinga á ári hverju. Töluvert fleiri kvartanir, eða 4,8 á hverja 100 félagsmenn beindust gegn læknum og tannlæknum. Samkvæmt annarri ástralskri rannsókn (Veness o.fl., 2019) má ætla að ein kvörtun berist varðandi sálfræðinga fyrir hver 46 ár í starfi en að geðlæknir megi búast við kvörtun eftir einungis 8 ár í starfi. Í rannsókn Veness og félaga (2019) voru 689 sálfræðingar og hlutfallslega fleiri kvartanir beindust gegn karlkyns sálfræðingum en konum (konur 1,1: karlar 2,8). Alþjóðlega er lítið vitað um fjölda kvartana gegn sálfræðingum í klínísku starfi og fyrirliggjandi upplýsingar eru sennilega ekki mjög áreiðanlegar. Þátttaka í rannsóknum sem beinast að siðferðilegri breytni sálfræðinga í starfi er alla jafna slök og hefur svarhlutfallið 15% jafnvel verið nefnt í þessu samhengi (Pope og Vetter, 1992). Í rannsókn meðal 679 sálfræðinga í bandaríska sálfræðingafélaginu (APA) (Pope og Vetter, 1992) voru sálfræðingar beðnir um að tilgreina siðferðilegan vanda sem þeir hefðu mætt í starfi sínu. Einungis 20,2% töldu sig ekki hafa staðið frammi fyrir siðavanda í starfi síðastliðin 1-2 ár. Þegar sálfræðingar sögðu frá siðaklemmu sem þeir höfðu ratað í varðaði hún í 49% tilfella trúnað, hlutverkatogstreitu og greiðslu og tryggingar skjólstæðinga. Í 4% tilfella var um að ræða siðavanda sem tengdist kynferðislegu sambandi sálfræðinganna sjálfra eða óviðeigandi samband annarra sálfræðinga sem þeim var kunnugt um. Þrátt fyrir þetta lága hlutfall virðast engu að síður hlutfallslega margar rannsóknir á þessu sviði beinast að kynferðislegum samskiptum sálfræðinga við skjólstæðinga sína og rannsóknir benda til að meirihluti sálfræðinga,

eða 61,4-88%, hafi einhvern tíma laðast að skjólstaðingi (Garrett og Davis, 1998; Stake og Oliver, 1991). Náð samband sálfræðings og skjólstaðings telst alltaf alvarlegt brot á siðareglum vegna valdaójafnvægis sem í því felst.

Markmið þessarar greinar var að taka saman yfirlit yfir kvartanir sem bárust til SSÍ á árunum 1995 - 2022. Markmiðið var að lýsa eðli málanna, eða ástæðum kvartana, og lyktum þeirra svo og gera grein fyrir öðrum upplýsingum sem skipta máli (t.d. kyn sálfræðings sem í hlut á) eins og unnt er. Ekki eru til viðmið um hvað telst eðlilegur fjöldi erinda til siðanefnda sálfræðinga en til eru erlendar rannsóknir sem geta gefið vísendingar. Það má færa rök fyrir því að ef mál eru of fá miðað við þessar erlendu rannsóknir séu boðleiðir til SSÍ eða vitneskja um hana ónóg meðal skjólstaðinga sálfræðinga og annarra eða jafnvel að sálfræðingar hérlandis séu betur upplýstir um siðlega breytni í starfi. Sömuleiðis ættu of mörg mál að benda til þess að fræðslu um siðareglur meðal sálfræðinga sé ábótavant. Þar sem engin viðmið eru til um hver eðlilegur fjöldi ætti að vera er nauðsynlegt að skoða fjölgun mála í tengslum við fjölgun í sálfræðingastétt. Því var einnig athugað hvort fjöldi kvartana til SSÍ á því árabili sem um ræðir tengdist fjöldi sálfræðinga í SÍ á hverjum tíma. Þannig var hægt að sjá hvort hlutfallsleg aukning eða fækkun hefði orðið í kvörtunum til siðanefndar í árunna rás.

Aðferð

Tveir höfundanna (MKJ og IM) fóru yfir skrár og fundargerðir um öll erindi sem fundust á árunum 1995 til og með 2022. Bæði var farið yfir skráningar í fundargerðarbókum svo og gögn nefndarinnar um einstök mál. Eftirfarandi upplýsingar voru skráðar um kvartanir: Ár kvörtunar, kyn og fjöldi sálfræðinga sem í hlut áttu, hvort erindið varðaði störf sálfræðings á eigin stofu eða á stofnun, landsvæði, málshefjandi (t.d. foreldrar, annar sálfræðingur), eðli máls og niðurstaða nefndarinnar. Haft var samband við Persónuvernd vegna samantektarinnar og taldist hún ekki leyfisskyld samkvæmt svari frá Persónuvernd þann 13. maí 2020 enda er SSÍ ábyrgðaraðili upplýsinganna. Einnig var kallað

eftir upplýsingum um fjölda sálfræðinga í SÍ á hverju ári til að unnt væri að meta hvort aukning erinda væru í eðlilegu hlutfalli við aukinn fjölda sálfræðinga í SÍ.

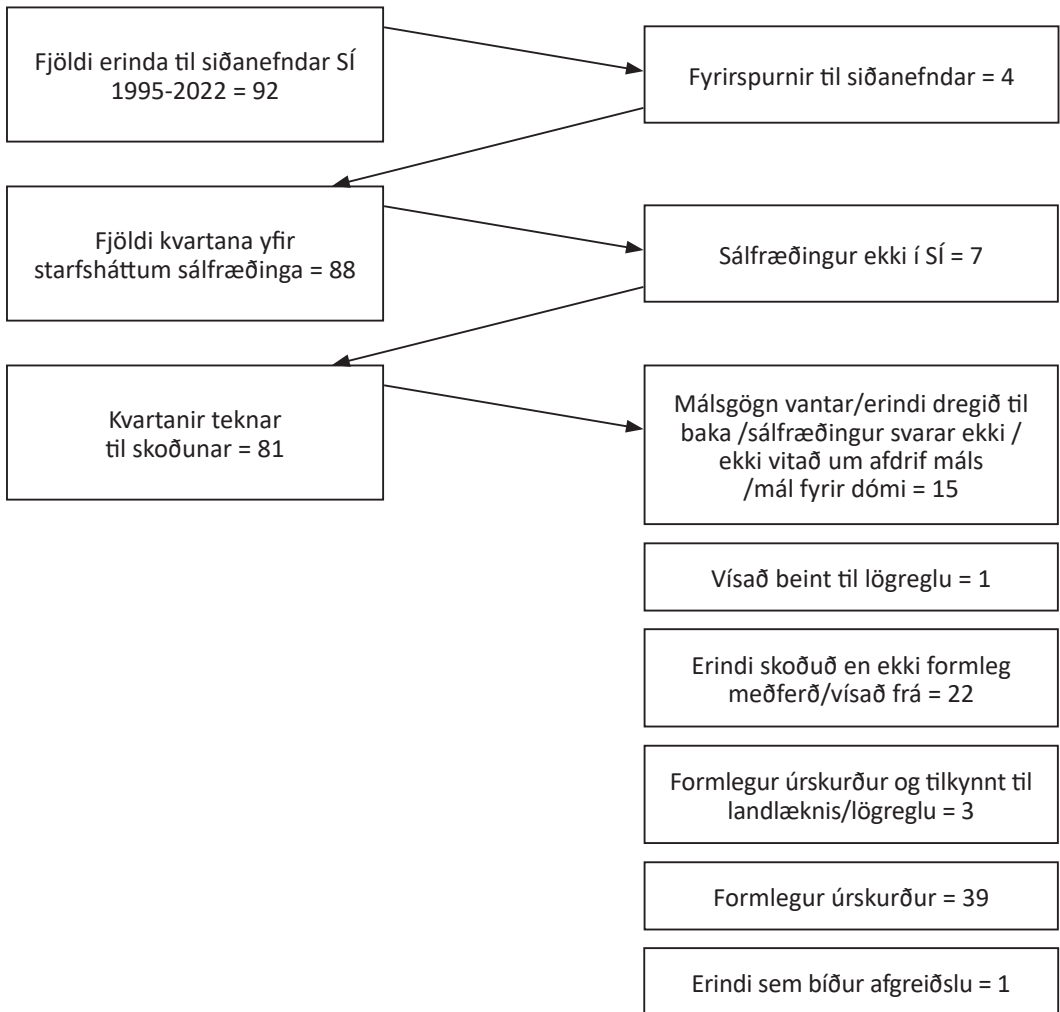
Niðurstöður

Á árunum 1995 og fram á mitt ár 2022 bárust 92 erindi til siðanefndar og voru 83,7% þeirra vegna starfa sálfræðinga á höfuðborgarsvæðinu. Meirihluti erinda, eða 72%, varðaði störf sálfræðinga á eigin stofu og einungis 16,3% voru vegna starfa á opinberum heilbrigðisstofnunum eða í skólum. Í 8% tilvika voru opinber ummæli, svo sem viðtal eða blogg færsla, tilefni innsends erindis. Sé árið 2022 ekki tekið með, var fjöldi erinda á hverja 100 sálfræðinga á bilinu 0,58 til 2,93 ($M = 1,18$) frá árinu 2010, en fyrir 2010 eru ekki fyrirliggjandi upplýsingar um fjölda meðlima í SÍ. Árið 2010 voru alls átta kvartanir og ef það ár er ekki tekið með er meðalfjöldi á árunum 2011 til og með 2021 á hverja 100 sálfræðinga, 1,02 (spönn 0,58 - 1,69).

Á árabilinu 1995 til 2009 var heildarfjöldi mála (kvartanir + fyrirsurnir) á bilinu 0-4 á ári hverju ($M = 1,8$). Árið 2010 voru innsend erindi alls 10 sem er það mesta sem hefur borist á einu ári. Frá 2011 til 2022 var málafjöldi á bilinu 3-8 ($M = 4,6$) (árinu 2022 er ekki lokið þegar þetta er skrifað). Á árabilinu 1995 til 2022 var einu erindi vísað beint til lögreglu án þess að um það væri fjallað og sjö málum var vísað frá þar sem viðkomandi sálfræðingur var ekki í SÍ. Í þeim tilvikum var málshefjanda bent á að leita til Landlæknis en þó kom fyrir að SSÍ sendi slík erindi einnig til heilbrigðisyfirvalda vegna alvarleika málsins. Um þessi mál verður ekki fjallað frekar hér. Þremur málum var vísað til Landlæknis að lokinni umfjöllun siðanefndar og í þeim tilvikum var um að ræða alvarlegt brot á siðareglum, auk brots á lögum.

Afdrif innsendra erinda má sjá á mynd 1. Eitt mál frá 2022 (03/2022) var óafgreitt þegar þessi grein var rituð (sumar 2022).

Fjögur málanna á árabilinu 1995-2022 voru fyrirsurnir til nefndarinnar og tengdust ekki hugsanlegum brotum sálfræðinga á siðareglum. Þarna var um að ræða fyrirsurnir vegna notkunar

Mynd 1 Afdrif og fjöldi erinda til siðanefndar SÍ á árunum 1995 til 2022.

á Raven prófinu við val á nemendum í læknanám, áhyggjur af því að Sögukerfið væri of opið, fyrirspurn um hvort hópur sálfræðinga á tiltekinni sálfræðistofu hefði hæfni til að veita ákveðna tegund meðferðar og efasmendir um réttmæta notkun á greindarprófum. Af hinum 88 erindunum var kvartað undan störfum kvensálfræðinga í 41 erindi (47,7%, alls 44 sálfræðingar) og störfum karla í 45 tilfella (52,3%, alls 46 sálfræðingar) en kyn var ekki skráð í tveimur tilvikum. Fjöldi sálfræðinga sem kvartað var undan er fleiri en málafjöldi því í þremur málum var kvartað undan störfum fleiri en eins sálfræðings. Í sjö tilvikum af þessum 88 erindum var um að ræða sálfræðinga

utan SÍ. Séu þau erindi ekki tekin með breytist kynjahlutfall eilítið því kvartað var undan störfum sex karla utan SÍ en einungis einnar konu. Því voru alls 81 erindi af 92 erindum tekin til frekari skoðunar (konur = 50,6% og karlar = 49,4%). Þetta hlutfall er ekki í samræmi við kynjaskiptingu í SÍ þar sem talsvert hallar á karla en að meðaltali voru 114,9 karlar í SÍ á árunum 2010 til 2022 og 318,2 konur (karlar : konur = 1 : 2,8). Þessi kynjahalli hefur aukist jafnt og þétt; var 1,8 árið 2010 en 3,5 árið 2022. Í töflu 1 má sjá hlutfall kvartana á ári hverju sem hlutfall af fjölda sálfræðinga í SÍ svo og kynjaskiptingu. Einnig var málafjöldi per 100 sálfræðinga reiknaður

Tafla 1 Fjöldi kvartana eftir kyni sálfræðings sem kvartað er undan, fjöldi per 100 sálfræðinga og kynja-skipting í SÍ.

Ár	Fjöldi kvartana* (konur/karlar)	Fjöldi í SÍ: full aðild og fagaðild (konur /karlar)	Fjöldi kvartana /100 sálfræðinga
1995	2 (1/1)	— **	—
1996	2 (1/1)	—	—
1997	2 (0/2)	—	—
1998	1 (1/0)	—	—
1999	1 (1/0)	—	—
2000	0 (0/0)	—	—
2001	1 (0/1)	—	—
2002	1 (0/1)	—	—
2003	1 (1/0)	—	—
2004	1 (0/1)	—	—
2005	3 (1/2)	—	—
2006	1 (0/1)	—	—
2007	1 (1/0)	—	—
2008	3 (1/2)	—	—
2009	4 (1/3)	—	—
2010	8 (3*/5)* 3 konur í einu máli	273 (176 / 97)	2,93
2011	3 (0/3)	294 (191 / 103)	1,02
2012	4 (2/2)	318 (211 / 107)	1,26
2013	4 (1/3)* 2 karlar í einu máli	328 (226 / 102)	1,22
2014	6 (4/2)* 2 konur í einu máli	355 (254 / 101)	1,69
2015	4 (3/1)	396 (287 / 109)	1,01
2016	3 (2/1)	429 (313 / 116)	0,70
2017	4 (1/1) Kyn óþekkt í 2 málum	474 (351 / 123)	0,84
2018	4 (4/0)	496 (373 / 123)	0,81
2019	3 (2/1)	514 (398 / 116)	0,58
2020	5 (3/2)	553 (426 / 127)	0,90
2021	7 (4/3)	576 (443 / 133)	1,22
2022	2 (2/0)	625 (488 / 137)	0,32***

* Einungis kvartanir undan störfum sálfræðinga innan SÍ, ekki fyrirspurnir til siðanefndar

** Tölur ekki aðgengilegar

*** Starfsári ekki lokið

Tafla 2 Málshefjendur: öll erindi til siðanefndar (N=92) og erindi sem var úrskurðað í (n=42).

Málshefjandi	Fjöldi (%): Öll erindi	Fjöldi (%): Úrskurðir
Skjólstæðingur eða foreldrar hans	28 (30,4%)	14 (33,3%)
Móðir eða faðir vegna umgengnis- og forræðisdeilna	27 (29,3%)	12 (28,6%)
Sálfræðingar eða annað fagfólk	23 (25%)	7 (16,7%)
Utanaðkomandi aðili	10 (10,9%)	8 (19,0%)
Lögfræðingur	2 (2,2%)	1 (2,3%)
Óvitað	2 (2,2%)	0 (0%)

Tafla 3 Ástæður kvartana sem úrskurðað var í árin 1995-2022.

Málaflokkur	Fjöldi mála (%)	Brot á siðareglum (%)
Fagleg hæfni dregin í efa	16/42 (38%)	8/16 (50%)
Persónulegur vandi	7/42 (16,7%)	7/7 (100%)
Hlutdrægni	7/42 (16,7%)	5/7 (71,4%)
Markaleysi í samskiptum	7/42 (16,7%)	5/7 (71,4%)
Trúnaðarbrot	5/42 (11,9%)	5/5 (100%)

fyrir þau ár sem meðlimafjöldi í SÍ liggur fyrir, eða frá 2010.

Séu öll erindin 92 sem bárust SSÍ skoðuð sést, í töflu 2, að stærsti hluti þeirra kom frá skjólstæðingum (30,4%) eða frá foreldrum í umgengnis- og forræðisdeilum (29,3%). Fjórðungur erinda barst frá sálfræðingum og öðrum fagmönnum. Alls voru 10,9% erinda frá utanaðkomandi aðilum. Þar var til dæmis um að ræða yfirmann sálfræðings, blaðamann og aðstandanda sem flokkaðist ekki sem skjólstæðingur. Eins og sést í mynd 1 er búið að úrskurða í 42 af þeim 81 erindi sem tekið var til skoðunar og ef einungis þessi 42 erindi er skoðuð breytast innbyrðis hlutföll málshefjenda ekki.

Erindin 42 sem SSÍ úrskurðaði í, voru flokkuð í fimm flokka eftir ástæðu kvartananna Oftast (n = 16; 38%) efaðist málshefjandi um að vinnubrögð sálfræðings væru fagleg (t.d. efast um réttmæti greiningar, notkun prófa, og að sálfræðingur þekkti lög og reglur) (tafla 3). Persónulegur vandi sálfræðings (t.d. veikindi eða vímuefni), hlutdrægni sálfræðings (t.d. dró taum annars foreldris í forræðismálum, vorkenndi skjólstæðingi) og markaleysi (t.d. óviðeigandi

ummæli og óviðeigandi samskipti) áttu hvert um sig við í sjö tilvikum (16,7%). Loks var kvartað undan trúnaðarbresti (t.d. fjölmiðlaummæli) í fimm tilvikum (11,9%). Í helmingi tilvika þar sem kvartað var undan ófaglegri vinnu reyndist sálfræðingur hafa gerst brotlegur. Þegar kom að trúnaðarbroti og persónulegum vanda var hlutfallið hinsvegar 100% (tafla 3).

Af þeim 42 málum sem úrskurðað var í á árunum 1995-2022 var niðurstaða SSÍ sú að siðareglur hefðu verið brotnar í 71,4% tilfella (n=30). Brotin voru talin minniháttar í 43,3% tilvika (n=13), alvarleg í 46,7% tilvika (n=14) og mjög alvarleg þannig að vísa þurfti til yfirvalda, landlæknis og/eða lögreglu, í 10% tilvika (n=3).

Umræða

Markmið þessarar samantektar var að gefa eins tæmandi yfirlit og unnt er yfir þau erindi sem borist hafa SSÍ frá 1995. Á þessu tímabili voru 81 erindi vegna félaga í SÍ tekin til skoðunar vegna hugsanlegs brots á siðareglum þótt fleiri erindi hafi borist, sem voru vegna utanfélagsmanna eða fyrirspruna. Skipting erinda milli

höfuðborgarsvæðisins og annarra svæða virðist í samræmi við hlutfallslegan fjölda sálfræðinga á þessum landsvæðum. Sé tekið tillit til allra árána vörðudu 83,7% erinda sálfræðinga á höfuðborgarsvæðinu. Ekki liggja fyrir upplýsingar um starfsstöðvar sálfræðinga þessi sömu ár en í apríl 2022 störfuðu 85% allra sálfræðinga á þessu svæði (Anna María Frimannsdóttir, tölvupóstur 15. ágúst 2022). Ætla má að þetta hlutfall hafi verið sambærilegt árin á undan.

Fjöldi erinda sveiflast á milli ára en ekki virðist vera stígandi í fjölda erinda umfram fjölgun í stéttinni. Fjöldi erinda á hverja 100 sálfræðinga virðist svipaður og getið er um í nýlegri rannsókn í Ástralíu þar sem hlutfallið var 1,4/100 (Walton o.fl., 2020) á móti 1,18 í gögnum SSÍ. Miðað við fjölda sálfræðinga í Norska sálfræðingafélaginu, sem eru um 10 þúsund, berast að jafnaði fleiri erindi til SSÍ (Norsk Psykolog Forening, e.d.). Erindi til SSÍ vegna náins sambands sálfræðings og skjólstaðings var eitt (1,2%), sem er minna en erlendar rannsóknir gefa til kynna þar sem tölur allt að 6,5% hafa verið nefndar (Garrett og Davis, 1998; Lamb o.fl., 2003). Algengast var að málshefjandi efaðist um að sálfræðingur hefði unnið faglega en einnig var kvartað undan trúnaðarbresti, persónulegum vanda sálfræðings, hlutdrægni, markaleysi og skorti á virðingu í samskiptum. Líkt og í erlendum rannsóknum (t.d. Veness o.fl., 2019) fengu hlutfallslega fleiri karl- kynssálfræðingar á sig kvörtun og ekki er ljóst af hverju það er. Til að geta svarað þeirri spurningu þarf að hafa aðrar tölur, svo sem kynjahlutfall hjá sjálfstætt starfandi sálfræðingum og meðal þeirra sem sinna umgengnis- og forræðisdeilumálum fyrir dómstólum. Kvartanir vegna aðkomu sálfræðinga að umgengnis- og forræðisdeilum, sem geta verið vandasöm mál (Pepiton, Zelgowski, Geffner og de Albuquerque, 2015), voru nokkuð algengar, líkt og erlendar rannsóknir benda til (Bow og Quinell, 2001).

Í afturskyggnri rannsókn sem þessari var ekki alltaf augljóst hvernig bæri að flokka ástæður kvartana, eða eðli málanna. Því er æskilegt að í framtíðinni skrái siðanefnd eðli kvartana um leið og mál eru unnin og þá út frá siðareglum þannig að auðveldara verði að greina hvaða siðareglur koma oftast til álita í störfum siðanefndar þegar

næsta yfirlit verður tekið saman. Þær upplýsingar geta einnig nýst í fræðslu meðal starfandi sálfræðinga og við kennslu sálfræðinema. Annað sem þarf að taka saman er yfirlit yfir erindi sem hafa borist í gegnum símaráðgjöf og verður það næsta verkefni siðanefndar. Símaráðgjöfin hefur reynst sálfræðingum gagnleg en ekki síður hafa fyrirspurnirnar nýst í kennslu nemenda í klínískri sálfræði.

Áhugavert hefði verið að rýna í aldur sálfræðinga sem tilkynntir eru til siðanefndar því nýleg rannsókn sýndi fram á aukna hættu með hækkingu aldri sálfræðings og þar með meiri árafjölda í starfi (Veness o.fl., 2019). Jafnframt hefur siðareglukennsla aukist, bæði innan háskólanna og með siðareglunámskeiði SÍ. Upplýsingar eru þó ekki aðgengilegar um aldursdreifingu í SÍ á ári hverju svo það var ekki mögulegt. Annað sem ekki var hægt að taka tillit til hér var starfshlutfall og árafjöldi í starfi (e. *exposure time*) (Veness o.fl., 2019) en þetta tvennt skiptir máli því þótt fjöldi kvartana á hverja 100 sálfræðinga hafi verið reiknaður má ætla að starfshlutfall og starfsreynsla hafi ekki alltaf verið fullkomlega sambærileg milli ára.

Frá 1995 hefur nokkrum sinnum komið fyrir að kvartað sé oftar en einu sinni undan störfum sama sálfræðings en þetta var ekki skoðað sérstaklega í þessu yfirliti. Ekki eru sérstök viðurlög vegna endurtekinnar kvartana en þegar um endurtekin alvarleg brot er að ræða, sem sálfræðingur bætir ekki úr, gæti málum verið vísað áfram til landlæknis sem þá myndi taka ákvörðun um framhaldið. Ekki er hinsvegar óhjákvæmilega fylgni milli fjölda kvartana vegna tiltekinnar sálfræðings og niðurstöðu siðanefndar eða alvarleika mála. Hvert mál er alla jafna unnið óháð þeim sem á undan kunnu að hafa komið til siðanefndar.

Skráning og allt verklag SSÍ hefur verið stórbætt hin síðustu ár. Nú eru öll eyðublöð stöðluð og skjalavarsla er með eðlilegum hætti. En skráning hefur ekki alltaf verið fullnægjandi og því vantar stundum upplýsingar um eldri mál. Önnur ástæða þess að ekki liggur beint við að bera saman yngri og eldri erindi er að vinnureglur hafa þróast og því vinnur núverandi nefnd ekki eftir sömu reglum og á fyrstu dögum nefndarinnar. Til

dæmis tekur SSÍ ekki lengur fyrir mál sem eru til meðferðar í dómsskerfinu. Jafnframt voru gerðar breytingar á lögum SÍ á aðalfundi 2020 þannig að SSÍ getur ekki lengur lagt til brottrekstur úr félaginu enda hafa allir löggiltir sálfræðingar rétt til að taka þátt í starfi SÍ. Varanefndir, sem hefur þurft að kalla til í nokkrum tilvikum vegna vanhæfis aðalnefndar, hafa einnig ekki alltaf skráð málsgögn eins og fastanefndin gerir og fylgja þarf slíku betur eftir í framtíðinni. Enn fremur geta það sem virðast vera nokkuð áþekkt mál fengið eilítið ólíkar lyktir (t.d. ráðgjöf vs. áminning) þó í báðum tilvikum sé um að ræða brot á siðareglum. Þetta helgast af því að á fleiri en einum stað koma siðareglurnar inn á mikilvægi siðferðilegrar íhugunar sálfræðingsins svo og viðbrögð hans þegar upp koma siðferðileg álitamál. Það kemur fyrir, þó í algerum undantekningartilvikum sé, að sálfræðingur sjái ekki að hvaða leyti hann hefur gerst brotlegur við siðareglur. Flestir koma á fund nefndarinnar eftir að hafa undirbúið sig og íhugað hvernig þeir hefðu getað gert betur og skilja samhengið milli kvörtunar og siðareglna. Í fyrra tilvikinu gæti niðurstaða nefndarinnar orðið *alvarlegt brot og skrifleg áminning*. Í seinna tilvikinu gæti niðurstaðan hinsvegar orðið *minniháttar brot og ráðgjöf*. Í öllum tilvikum er sú umræða sem fer fram á fundi sálfræðings og nefndarinnar mikilvæg. Af henni ættu sálfræðingar að geta dregið lærdóm og það er markmið nefndarinnar að fundir séu gagnlegir. Það getur valdið kvíða hjá sálfræðingum að fá á sig kvörtun. Mikilvægt er þó að sálfræðingar átti sig á að siðanefnd er þeim velviljuð. Meðlimir siðanefndar hafa á því fullan skilning að öllum geti orðið á. Með því að ræða kvörtun skjólstæðinga eða annarra með siðareglur í huga er markmiðið að koma í veg fyrir að sömu mistök séu gerð aftur og lærdómur sé dreginn af innsendri kvörtun eigi hún við rök að styðjast.

Þakkir

Anna María Frimannsdóttir, framkvæmdastjóri SÍ, á þakkir skildar fyrir mikla aðstoð við upplýsingaöflun fyrir þessa grein.

The ethics committee of the Icelandic Psychological Association: The committee's role and ethical complaints from 1995 to 2022

We present an overview of complaints received by the Ethics Committee of the Icelandic Psychological Association (EC-IPA) from 1995 to 2022. A total of 81 admissible complaints of an ethics breach were received (females = 50.6%; males = 49.4%). Annually, the total number of cases received by the EC-IPA ranged from 0-8. The majority (72%) concerned psychologists in private practice, and 83.7% psychologists in the Reykjavik metropolitan area. Most complaints came from clients or their parents (30.4%), parents in custody disputes (29.3%), and psychologists and other professionals (25%). The EC-IPA ruled in 42 out of 81 cases and concluded that the ethics code had been breached in 71.4% of the cases ($n=30$). The breaches were minor in 43.3% of cases, 46.7% were serious, and 10% very serious, and subsequently referred to the Directorate of Health or the police. Fifteen cases (18.5%) were, for various reasons, not processed (e.g., withdrawn, information not received), 22 (27%) were dropped after examination, and one was referred directly to the police. One case is pending. The number of complaints per 100 psychologists appears similar to a recent Australian study where the ratio was 1.4/100 (Walton et al., 2020) vs 1,18 in our study (mean for years 2010 - 2021). Compared to the Norwegian Psychological Association, which has about 10 thousand members, the EC-IPA receives proportionally more complaints but the complaints have not increased over and above the increase in IPA membership. More information is needed to explain why proportionally more complaints are directed at males, even though they are underrepresented in the IPA.

Keywords: *Icelandic Psychological Association Ethics Board, ethical dilemmas, code of ethics, ethics breach, ethical complaints.*

Heimildir

- Bow, J. N og Quinnell, F. A. (2001). Psychologists' current practices and procedures in child custody evaluations: Five years after American Psychological Association guidelines. *Professional Psychology: Research and Practice*, 32(3), 261-268. doi:10.1037/0735-7028.32.3.261
- Garrett, T. og Davis, J. D. (1998). The prevalence of sexual contact between British clinical psychologists and their patients. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 5(4), 253-263. doi.org/10.1002/(SICI)1099-0879(199812)5:4<253::AID-CPP171>3.0.CO;2-4
- Norsk Psykolog Forening (e.d.). *Konklusjoner i fagets klagesaker* <https://www.psykologforeningen.no/medlem/etik/fagetiske-avgjoerelser/konklusjoner-i-fagetiske-klagesaker>
- Lamb, D. H., Catanzaro, S. J. og Moorman, A. S. (2003). Psychologists reflect on their sexual relationships with clients, supervisees, and students: Occurrence, impact, rationales, and collegial intervention. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34(1), 102-107. DOI:10.1037/0735-7028.34.1.102
- Pepiton, M. B., Zelgowski, B. R., Geffner, R. og de Albuquerque, P. P. (2014). Ethical violations: What can and does go wrong in child custody evaluations? *Journal of Child Custody*, 11, 81-100. doi.org/10.1080/15379418.2014.920245
- Pope, K. S. og Vetter, V. A. (1992). Ethical dilemmas encountered by members of the American Psychological Association: A national survey. *American Psychologist*, 47(3), 397-411. DOI:10.1037/0003-066X.47.3.397
- Sálfræðingafélag Íslands (e.d. - a). *Lög félagsins*. <https://sal.is/felagid/log-felagsins/>
- Sálfræðingafélag Íslands (e.d. - b). *Vinnureglur síðanefndar*. <https://sal.is/felagid/nefndir/sidanefnd/vinnureglur-sidanefndar/>
- Sálfræðingafélag Íslands (1984). *Fréttabréf Sálfræðingafélags Íslands*, 6(3), 32-37.
- Sálfræðingafélag Íslands (1987). *Fréttabréf Sálfræðingafélags Íslands*, 9(3), 55-57.
- Sálfræðingafélag Íslands (1988). *Fréttabréf Sálfræðingafélags Íslands*, 10(2), 68-71.
- Stake, J. E. og Oliver, J. (1991). Sexual contact and touching between therapist and client: A survey of psychologists' attitudes and behavior. *Professional Psychology: Research and Practice*, 22(4) 297-307. doi.org/10.1037/0735-7028.22.4.297
- Veness, B. G., Tibble, H., Grenyer, B. F. S., Morris, J. M., Spittal, M. J., Nash, L., Studdert, D. M. og Bismark, M. M. (2019). Complaint risk among mental health practitioners compared with physical health practitioners: a retrospective cohort study of complaints to health regulators in Australia. *British Medical Journal Open*, 9:e030525 doi:10.1136/bmjopen-2019-030525
- Walton, M., Kelly, P. J., Chiarella, E. M., Carney, T., Bennett, B., Nagy, M. og Pierce, S. (2020). Profile of the most common complaints for five health professions in Australia. *Australian Health Review*, 44(1), 15-23. doi.org/10.1071/AH18074